

Vrij zijn om te kiezen en kiezen om vrij te zijn

Citation for published version (APA):

Janssen, J. H. L. J. (2021). Vrij zijn om te kiezen en kiezen om vrij te zijn. *Tijdschrift Conflictmanagement*, 16(2), 11-13.

Document status and date:

Published: 03/06/2021

Document Version:

Publisher's PDF, also known as Version of record

Please check the document version of this publication:

- A submitted manuscript is the version of the article upon submission and before peer-review. There can be important differences between the submitted version and the official published version of record. People interested in the research are advised to contact the author for the final version of the publication, or visit the DOI to the publisher's website.
- The final author version and the galley proof are versions of the publication after peer review.
- The final published version features the final layout of the paper including the volume, issue and page numbers.

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

If the publication is distributed under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license above, please follow below link for the End User Agreement:

<https://www.ou.nl/taverne-agreement>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

pure-support@ou.nl

providing details and we will investigate your claim.

Downloaded from <https://research.ou.nl/> on date: 05 May. 2023

Open Universiteit
www.ou.nl

Vrij zijn om te kiezen en kiezen om vrij te zijn

Zelfbeschikking, het recht om zelf keuzes te mogen maken, is in Nederland een vanzelfsprekendheid. Maar wat gebeurt er als zelfbeschikking in strijd komt met de familie-eer? Janine Janssen weet uit werkervaring en onderzoek dat het belangrijk is te beseffen dat het niet voor iedereen vanzelfsprekend is een vrije keuze te hebben. Sterke familiebanden en groepsdruk spelen daarbij een belangrijke rol. Ze stelt zich de vraag hoe je als professional daarmee om moet gaan.

DOOR JANINE JANSSEN

'Een biertje drinken in de stad, uitgaan met vriendinnen, samenwonen met je partner of juist van hem of haar scheiden, een studie of een baan zoeken die je leuk vindt, de wijde wereld in trekken: voor veel mensen in Nederland zijn dit keuzes die ze zelfstandig kunnen en mogen maken. En gelukkig maar. We leven in een vrij land. Je bent de baas over je eigen leven, zolang je daarbij de vrijheid van anderen niet beperkt.'

In onze samenleving is het recht op zelfbeschikking, een ander woord voor autonomie, een groot goed. Het bovenstaande citaat dat afkomstig is uit de initiatiefnota 'In Nederland beslis je over je eigen leven' van het kamerlid Bente Becker illustreert dat.¹ Bij zelfbeschikking gaat het om het recht om zelf keuzes te mogen maken. Dat recht geldt zowel voor collectieven, denk bijvoorbeeld aan een volk, als voor individuen.² Wie in die initiatiefnota verder leest, ziet dat dit recht helaas niet voor iedereen vanzelfsprekend is. Met name in groepen waarin de familie-eer een grote rol speelt, kunnen individuen onder grote druk komen te staan wanneer zij keuzes willen maken die door de familiegroep niet worden goed gekeurd. Die beklemmende invloed van familie wordt vaak in verband gebracht met opvattingen over familie-eer. In deze bijdrage leg ik in het kort uit hoe de relatie tussen zelfbeschikking en familie-eer er uitziet. Groepsdruk speelt daarbij een belangrijke rol. De vraag is hoe je als professional op een ethisch verantwoorde wijze met dit soort zaken om kan gaan. Bij de behandeling van dat onderwerp wordt mijn tekst wat meer persoonlijk en vertel

ik wat mij zelf bij de aanpak van eerzaken bezighoudt.

Familie-eer

Waar gaat het om bij familie-eer? Dikwijls gaat het om kwesties als het kiezen van een partner, het veroordelen van seksualiteit en zwangerschappen buiten het huwelijk en problemen bij het verbreken van relaties. Bij eerdergerelateerd geweld gaat het om de invloed van de *extended family*, dat is de familie in brede zin: het gezin plus de opa's, oma's, ooms, tantes,

In nood kun je het meest verwachten van de eigen familie

(achter)neven en -nichten. Het lidmaatschap van deze grote families wordt door individuele leden als zeer belangrijk ervaren, het is niet iets waar lichtzinnig afstand van wordt gedaan. Antropologen gaan ervan uit dat die familienetwerken zo belangrijk zijn geworden in gemeenschappen waar mensen van oudsher weinig te verwachten hadden van een overheid bij het oplossen van problemen in het geval van armoede, ziekte of conflicten met anderen.³ Als de staat geen vangnetten biedt, dan moeten mensen die zelf creëren. En van wie kan je in nood het meest verwachten? Het antwoord ligt voor de hand: de eigen familie. Als de familie dan zo belangrijk is als stootkussen dat bescherming biedt bij de onvermijdelijke tegenslagen in het leven, dan moet er goed nagedacht worden

Janine Janssen

is hoofd onderzoek van het Landelijk Expertise Centrum Eergerelateerd Geweld van de nationale politie, lector veiligheid in afhankelijkheidsrelaties aan Avans Hogeschool en bijzonder hoogleraar rechtsantropologie aan de Open Universiteit.

over de aanwas van die familie. Huwelijkspolitiek gaat dan een rol spelen. Daarmee wordt bedoeld dat bij het kiezen van geschikte partners families zich niet of niet alleen laten leiden door eventuele romantische gevoelens van geliefden. Huwelijken worden ook als een belangrijk instrument gezien om de banden tussen families aan te halen. Het is een vorm van coalitievorming, waarbij het doel is het netwerk en dus het vangnet van de betrokken families te verstevigen.⁴ Als de familie zoveel invloed heeft op partnerkeuze, dan is het natuurlijk ook niet vreemd dat de familie zich bemoeit met het beëindigen van relaties. Een echtscheiding kan een prima oplossing zijn voor een conflict. Maar dan is het wel zaak dat die beslissing om te gaan scheiden door de betrokken families gedragen worden. Conflicten over dit soort kwesties zijn geen exotisch verschijnsel. Ook als mensen al (generaties) lang in Nederland wonen, komt het voor dat de bemoeienis van de familie bij het kiezen en verlaten van partners nog steeds groot is. Jaar in jaar uit worden bij het Landelijk Expertise Centrum Eergerelateerd Geweld (LEC EGG) van de nationale politie tussen de 450 en 550 com-

plexe zaken voorgelegd, waarbij vermoed wordt dat schending van de familie-eer ten grondslag ligt aan (dreigend) geweld. Deze zaken die bij het LEC EGG worden voorgelegd, spelen zich vaak af in een Turkse, Marokkaanse, Syrische of Afghaanse context.

Ethische grenzen

Deze huwelijkspolitiek veroordelen en het recht op zelfbeschikking bepleiten is niet zo moeilijk. In de praktijk kunnen zich echter grijsstinten voordoen, waardoor professionals tegen vragen en ethische grenzen kunnen aanlopen. Zo schreef ik al vaker over de zaak van een jong meisje dat wegloopt uit een opvanginstelling.⁵ Zij verbleef in die instelling omdat er in haar familie problemen waren ontstaan nadat bekend was geworden dat ze een vriend had. Die vriend kon niet op de goedkeuring van de familie van het meisje rekenen. Voordat zij wegloopt uit de opvanginstelling om weer naar haar familie terug te gaan, schrijft zij een afscheidsbriefje dat mij tot op de dag van vandaag ontroert. Allereerst bedankt zij de medewerkers van de instelling voor de goede zorgen en adviezen.

Maar ze kan echt niet langer blijven. Hoewel ze heel veel van haar vriend houdt, realiseert ze zich dat ze niet zonder haar familie kan leven. Ze vertrouwt haar ouders en gaat ervan uit dat die het beste met haar voorhebben. Hoe langer ze in de instelling blijft, hoe meer die familieband verder belast wordt. Daarom gaat ze nu terug en zal ze alles op alles zetten om het contact weer goed te krijgen. Ze weet dat ze daarvoor een prijs moet betalen: de relatie met haar vriend moet ze opgeven. Aan het slot van het korte briefje bedankt ze de medewerkers van de instelling nog een keer.

Het meisje zelf heb ik nooit gesproken en haar familie ken ik ook niet. Ik ken wel haar afscheidsbrief. Die raakt me zo, omdat die haarfijn duidelijk maakt waarom het ook voor professionals zo lastig is om met het recht op zelfbeschikking om te gaan. Als ik redeneer vanuit mijn eigen (levens)ervaring dan is het heel makkelijk om te stellen dat dit meisje het recht moet hebben om in haar leven zelf te mogen kiezen met wie ze een relatie aangaat. Omdat ze nog jong is, gun ik haar van ganser harte die ruimte voor verkenning. Toen ik zelf opgroeide was dat vanzelfsprekend, niemand ging ervan uit dat je meteen met je eerste vriendje in het huwelijksbootje zou stappen. Er was een bepaalde ruimte om voorzichtig

Wie een streep zet door de familiebanden, streept ook een wezenlijk deel van zichzelf weg

zaken als relaties en seksualiteit te leren (ver)kennen. Maar die marge is niet in alle families voor opgroeiende kinderen vanzelfsprekend. Die ruimte is er zeker niet in groepen, waarin met name van vrouwen wordt verwacht dat ze als maagd huwen. Hoewel ik graag zou willen dat dat allemaal anders was, blijf ik dan wel zitten met de volgende ethische vraag: mogen we van dit individuele meisje verwachten dat zij die strijd hierover met haar familie aangaat? Ik realiseer me dat verandering voor een belangrijk deel van binnenuit moet komen en dat mensen die zich inzetten voor die verandering belang hebben bij steun van buitenstaanders, zoals professionals. Maar kan je iemand aanzetten tot verandering of verzet als je sterk het gevoel hebt dat de prijs die daarvoor betaald moet worden wel eens te hoog zou kunnen zijn? Dit meisje zou door verzet tegen haar familie misschien de relatie met haar vriend kunnen redden, maar het grote risico lopen om uit haar familie te worden gestoten, al dan niet met geweld. Ze geeft zelf aan dat die prijs te hoog is. Hoewel ik vind dat professionals haar keuze hebben te respecteren, blijft dat toch ook ongemakkelijk voelen, omdat je haar zo graag wat anders gunt. Maar je wilt haar ook niet nog meer onder druk zetten.

Wat vooral blijft knagen is de vraag of het zelf kiezen om een deel van je recht op zelfbeschikking op te geven, daadwerkelijk een vrije keuze is. De collega's van het LEC EGG en ook politieambtenaren bij de lokale eenheden van de politie houden geregeld bemiddelende gesprekken met individuen die door naasten beticht worden van oneervol gedrag. Doel van die gesprekken is het voorkomen van escalatie en het zoeken naar een door alle betrokkenen gedragen oplossing

voor het conflict.⁶ De politie ervaart bij bemiddelingen in kwesties over de familie-eer dat betrokkenen doorgaans graag (gewelddadige) escalatie van conflicten willen voorkomen én de familiebanden in stand willen houden. Deels schuilt in die familie natuurlijk een bron van conflict, maar die familie heeft ook veel waardevols te bieden: bijvoorbeeld geborgenheid en identiteit. En families kunnen ontstemd zijn over het gedrag van een individueel familielid, maar ze willen hem of haar ook niet zomaar kwijt. Ongeacht culturele achtergrond zal het voor de meeste mensen bijzonder moeilijk zijn om een streep te zetten door familierelaties. Dat is echter nog moeilijker voor mensen voor wie de familie een enorme impact heeft op de inrichting van het eigen leven. Als je zelf niet in een dergelijke context bent opgegroeid is het makkelijk om te denken 'dan kap je er toch mee!' Maar dat is niet voor iedereen in een dergelijke situatie weggelegd, want lidmaatschap van die familie is een wezenlijk onderdeel van de eigen identiteit. Wie een streep zet door de familiebanden, streept ook een wezenlijk deel van zichzelf weg, want je leven was immers tot dan toe onlosmakelijk met dat van de familie verbonden. Over de hechtheid van die familieband mag niet lichtzinnig worden gedacht.

Geen blauwdruk

Waar het op neerkomt, is dat er is een groot verschil bestaat tussen het vellen van een moreel oordeel over het beperken van zelfbeschikking en het daadwerkelijk ondersteunen van mensen die beperkt zijn in hun mogelijkheden om zelf keuzes over hun eigen leven te maken. Het eerste is relatief eenvoudig, aan dit mensenrecht valt niet te tornen. Maar voor de praktische ondersteuning aan slachtoffers van de beperking van keuzevrijheid valt helaas geen blauwdruk te geven. Er zijn wel een aantal belangrijke vragen die in elke situatie gesteld moeten worden. Kan het conflict worden opgelost met instandhouding van de familieband? Kunnen die concessies redelijkerwijs van betrokkenen verwacht worden? Hoe groot is het potentieel van het slachtoffer om al dan niet met hulp van een ander een zelfstandig leven op te bouwen, indien er sprake is van een breuk? Wat voor hulp is er dan nodig en kan daarin ook voorzien worden? Die vragen zijn lang niet altijd makkelijk te beantwoorden. Vrij zijn om te kiezen en kiezen om vrij te zijn is nu eenmaal niet hetzelfde. ■

NOTEN

1. *Kamerstukken II* 2019/20, 35 341, nr. 2.
2. Zelfbeschikking is een mensenrecht. Zie voor een overzicht www.amnesty.nl > (onderaan) media en informatie > mensenrechtenencyclopedie > zelfbeschikking en mensenrechten.
3. Zie voor een overzicht van antropologen die over (familie)eer hebben geschreven: J. Janssen, *Focus op eer. Een verkenning van eerzaken voor politieambtenaren en andere professionals*, Den Haag: Boom Criminologie 2017.
4. Janssen 2017.
5. Janssen 2017; J. Janssen, *Observaties van de korpsantropoloog. Een antropologisch perspectief op wetenschapsbeoefening voor, met en bij de politie*, Den Haag: Boom Criminologie 2020.
6. R. Sanberg & J. Janssen, *Het woord bij de daad voegen. (On)mogelijkheden voor bemiddeling bij de aanpak van (dreigend) eer gerelateerd geweld door de politie*, Den Haag: Ministerie van Veiligheid en Justitie, Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en LEC EGG 2011.